

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐԱԿԱՆԱՑ(¹)

«Ազգումն հրաժեռական եղանակին ... ընդոստոյցով զարթուցանե զմիտ ամենեցուն առ ի օննչումն օնորին, Բանգի շիւ ինչ, որ զկամս մեր յեղափոխութիւն կամ ի քառմութիւն որպէս զերգոյն ձայն յորժում որպէս պարսն է լիւնցի. վասն աշտարիկ եւ եկեղեցական աւանդութիւն ընկալաւ գայն յառաւմնոց»:

ՆՆՐՈՒՆԼ ԼԱՄՐՐՈՆԱՑԻ, «Մեկնութիւն Ս. Պատարագի»

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Ս. Էջմիածնի ձեմարանի մասնագիտական րաժնում սովորելու ժամանակ, իմ արտին շատ մօտ զգացի ուսումնասիրելու մեր եկեղեցական հայրերի հոգեւոր երգերը, մանաւանդ որ Մայր Աթոռի հարուստ գրադարանում կային շատ ձեռագիր շարականներ, տաղարաններ եւ հոգեւոր երգարաններ: Այս ձեռագիր շարականները պէտք եղան համեմատելու տպագրուածի հետ, որոշելու համար զաստորութիւնը որի ժամանակ գտայ մի քանի շարականներ, որոնք կցուած են ուսումնասիրութեան:

Ուսումնասիրութեան նիւթ դարձրի մեր հոգեւոր երգերը, այն յայտնի պատճառով, որ կրօնական-հոգեւոր երգերի մէջ կարելի է տեսնել ու ճանաչել հայ ժողովրդեան բմբռնած վսեմն ու զեղեցիկը, հայ ժողովրդական հոգին իւր կրօնական բոլոր կարելիութիւնով եւ ուժով, կրօնական զգացմունքներն իրենց ալիքաշարաւ ինքն սյն ձեւերովն ու թափովն, որ յատուկ է ժամանակակից ապրող մարդկանց աշխարհայեցողութեան:

Մեր թոյլ ուժերով ձեռնարկեցինք այդ զօտարին գործին, յուսալով միանգամայն, որ մի շատ փոքրիկ ծառայութիւն մատուցած կը լինենք սրանով մեր եկեղեցական գրականութեան:

Վ. ԲԺՇԿՈՒՆ

1999 թ., Դեկտեմբեր 9 — Թարիզ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿՐԾՈՆԱԿԱՆ ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՆԻ ԿԱՄ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒ ՇՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳ

«Վշտանայցե ոք ի ձեռք, յաղօթանկացե, բերկրեացե ոք, սաղմոս աստուգէ»^(*), Յակովբոս առաքելոյ այս խօսքերը պարզ ցոյց են տալիս թէ քրիստոնէութեան պարզ կեցութեան մէջ քրիստոնէայ համայնքը աղօթքի ինչպիսի ձև կամ խօսքեր ունէր:

Քրիստոնէութիւնը Հրէաստանում ծնաւ, այստեղ ծնաւ ու իւր ժողովրդին աշխտեղ անցաւ եւ առաքելներ ձեռքով

ախեղերքի աւետարանուեց: Անշուշտ առաջին քրիստոնէայ համայնքը դեռ Մովսիսական ձիւղից ու արարողութեանց հետ կապուած պիտի լինէր, և էր յիրաւի, վասնզի յետագայում մենք տեսնում ենք սրբազան առաքելոց Պետրոսի և Պողոսի մէջ տարածայնութիւնը Մովսիսական ձեռքերը պահպանելու և չպահպանելու մասին^(**):

Սակայն ինչպէս յիշուեցաւ, նոր

(*) Հանդիման մամուլին կը յանձնենք տառամիակներէ ի վեր Ս. Աթոռոյ Դիւանատան թղթածրարներուն մէջ հանգիւղ այս գնահատելի և իմաստալից ուսումնասիրութիւնը: Փափաքելի էր որ լայն տեսնէր գրքոյկի մը ձևին տակ, ժառանգել ըլլալու համար մեր ընթերցող հասարակութեան լայնագոյն խաւերուն: Կատարած ենք լեզուական թեթիկ հարաւմանք:

ԽՄԲ.

(**) Յակովբոս Թուղթ Կաթողիկեայց, Գլ. Ե., 13րդ համարը:
(***) Գործք Առաքելոց, ԺԵ. Գլ. Ե.:

քրիստոնեայ համայնքը առաջին գարեկութեամբ նոր կազմակերպութեամբ հոգեւոր երգեր չունենալով, պիտի գործածէր հինը, մասնաւոր, որ նա չէր մերժում հինը: Հնի մէջ ամենից ընտիրը, որ գործածական էր և Մովսիսական ծիսից մէջ, Դուսթի սաղմոսներն էին: Մաղմոսները սրտաբուլի հոգեւոր երգեր էին, որ առաջին քրիստոնեայ համայնքի պէտքերը կարող էին լցուցանել:

Սաղմոս(արան), որ եբրայեցիներէն երաժշտական մի գործիքի անունն էր, անուանուեցան այն երգերը. որոնք կ'երգուէին այդ գործիքի ընկերակցութեամբ կամ ներդաշնակութեամբ:

Առաջին քրիստոնեայ համայնքը առաւելութիւն տուաւ այդ երգերին և գործածութեան մէջ պահեց շատ ժամանակ, մինչև անգամ այն ժամանակ, երբ քրիստոնէութիւնը անցաւ հեթանոսներին և այն երկնային վարդապետութիւնը հեթանոսաց սեպհականութիւնը դարձաւ, ընդամենն սաղմոսները գործադրուեցան հեթանոս քրիստոնեայ համայնքի մէջ իբրև հոգեւոր երգեր:

Քրիստոնէական եկեղեցին ժամանակի ընթացքում ազգային կամ ցեղական դաշնադան հանգամանաց ներքոյ զարգացաւ: Սաղմոսներգութիւնը թէև իւր տեղը եկեղեցական երգեսցութեան մէջ չկորցրուց, բայց շատ քիչ տեղ գրաւեց, վասն զի նրան կցուեցան սաղմոսանման երգեր, յաճախ նոյն բովանդակութեամբ, կամ սաղմոսի մի տուն իբրև բնարան դրուած մի երգի և կամ երգը սաղմոսի սկզբնականով:

Քրիստոնէութիւնը շատ ազգեր և ժողովուրդներ ընդունեցին, շատ ժողովուրդներու սեպհականութիւնը դարձաւ և իւրաքանչիւրը իւր ազգային, տոնական դրոշմը դրաւ այդ նոր կրօնի վրայ, թէ՛ նրա գաղափարների և թէ՛ ծիսական մասի վրայ:

Գաղափարների վրայ արած ազդեցութիւնը կարելի է տեսնել ազգային դաւանաբանութեան ուսումնասիրութեան մէջ, իսկ ծիսական մասի վրայ թողած ազդեցութիւնը՝ եկեղեցու ծիսական արարողական մասի ուսումնասիրութեան մէջ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Մասնաւորելով մեր խօսքը Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ շուրջ, անոր ծիսական մասը նոյն զարգացման է ենթարկուել, որը անխռոսափելի է բոլոր քրիստոնեայ ազգաց եկեղեցիներու վերաբերմամբ:

Քրիստոնէութիւնը, այդ առաւելածագի կրօնը, Հայաստան մասնելով, շատ շուտ ծաւալեցաւ, սակայն չկային այնպիսի պատրաստի անձինք, որք հայու սղուով երգէին ու փառարանէին Արարչին: Ուստի, քննակարար և մեր եկեղեցու մէջ պիտի ժողնէր պատրաստի երգերի — սաղմոսների — գործածութիւնը, ինչպէս որ մտած էր ուրիշ ազգաց — Ասորւոց, Յունաց ևլն. — եկեղեցեաց մէջ:

Մեր եկեղեցւոյ կրօնական քնարերգութեան զարգացումն երեք առաիճանի կարելի է վերածել:

Առաջին առաիճանը քրիստոնէութեան սկզբնական տառնականն է (Գ. — Ե. Դարեր), երբ շուտ սաղմոսներն էին գործածութեան մէջ իբրև հոգեւոր երգեր, փառաբանութիւններ, օրհնութիւններ և խնդրուածք, որք բոլորն էլ ամփոփուած են Սաղմոսարանի մէջ:

Ե. Դարու մեր մասենագիրներն շատ վկայութիւններ կարող ենք յուսել բերել, որոնցից ներքոյ կ'երևայ, որ այդ ժամանակ իսկ (Ե. Դարում) սաղմոսներգութիւնը մեծ տեղ կը գրաւէր ընդ սրտ և կցորդք:

ՃՈՐ շահեալք լի հոգեւոր օգտիւ ընթանային խնդալիցք ի հաղորդմանէ մեծի խորհրդոյն, արձակիալք իւրաքանչիւր ի տունս իւր մեծամեծք և աղայք սաղմոսելով և կցորդս ասելով*⁸, ասում է Ս. Սահակ իւր տեսիլը պատմած ժամանակ:

Թէ՛ ո՛րչափ քաջութիւն և եռանդ կաւրող էին ներշնչել սաղմոսների երգելը՝ այդ երեւում է Աւարայրի ճակատամարտի նախընթաց գիշերի նկարագրից. «Եւ ըզցայգն ամենայն դասք քահանայից մե՛րթ

* Տե՛ս Ղազար Փարպեցի, էջ 47, առջ 13-18, ապագրեալ է Ս. Ղազար, Վնեստիկ, 1873:

սաղմոսարանին գործարար, մե'րթ վար-
դապետական բանիւք քաջալուրէին գրադ-
մութիւն գործունէ՝

Սաղմոսելով նահատակում է Սուրբ
Յովսէփ վարդ - Ջորեցին:

Իսկ երբ վահան Մաթիկանիսնը պար-
սիկներին Հայաստանից իսպառ դուրս
քշելով խաղաղութիւնը և անդարձութիւնը
կրկին վերականգնում է, Յովհան Ման-
դակունի կաթողիկոսը սաղմոսել է տալիս
Աստուծոյ իւր ուրախութիւնն ու գոհու-
թիւնը արտայայտելու համար: Ընկ որոշ
կաթողիկոսին Հայոց Յովհաննու տեսեալ
զանկարծելի տաղաւորութիւն շնորհեալ
յԱյ. ի ժամանակ երանելոյն, ընկրկեալ
ցնծալից սրտիւ՝ առայր ստիպանալ ի ժա-
մունք: Ընկ որոշ էին նոցա միմեկը
երգոց, և ընկերացւածք սուրբ գրոց կա-
տարեալ ուրախութիւնք: Կատմում է
Ոսկեմատան Նիզիշէն Յովնեարդ Յիզա-
նակին մէջ, երբ տակաւին շարունակում
էին խռովութիւնք ի Հայոց:

Այն կանայք, որոց այրերը զեղե-
րում էին Գարսիստատի խորհրդ, միշտ
սաղմոսում էին: Ընկ որոշ էին մշտն-
ջիւնաւորք՝ միմեկը ի բերանս նոցա:

Սոյնպիսի օրինակներ քաղմութիւ են
մեր մասնակիւնքի մէջ: Նոյնիսկ մեր
ամենահին կարծեալ շարականները սաղ-
մոսներ են: Ընկ որոշ տեսնելք իւր տեղում:

Երկրորդ աստիճանը մի անցումն է
սաղմոսներից դէպի նոր հիւսուած եր-
գերն, որք յիշուի կցորդ անուան ար-
ժանի են, վասնզի սաղմոսների աներին
կցուած էին երգչի բերնէն նոյն բովան-
դակութեամբ խօսքեր: Կցորդ բառին,
զոր Օրբէլեան և Կիրակոս Գանձակեցի
զորք կը դնեն Սիւնեաց Ստեփանոս Ե-
մար քաջատարութիւն չի կորելի տալ:

Իրթիւ այժմ այս անցումը չի նկատ-
ուիր: Այժմ էլ, մեր Եկեղեցւոյ համապաշ-
տութեան միջոցին, մի քանի տուն սաղ-
մոս կ'ասեն փոխէ փոխ, ապա կը սկսեն

Շարակոս երգել, տնմիջապէս կցելով
սաղմոսին, իսկ սաղմոսին մնացեալը լուռ
կ'առնեն (կը քաղուի) փոխասացներէն:

Այս երկրորդ աստիճանը կը հասնի
մինչև է. և է. դարերն: Այս շրջանի եր-
գերի մէջ մտցուած են սաղմոսից հա-
տուածներ, կամ երգը կը սկսի սաղմոսի
խօսքերով: Այս շրջանին կը պատկանին
այլևս այնպիսի հոգեւոր երգեր, որոց
բովանդակութիւնն Սուրբ Գրքից է առ-
նւած, օրինակ՝ Քրիստոսի Տնօրինու-
թիւնը, և պատմուած կամ երգուած նոյն
իսկ Սուրբ Գրքի բարբառով:

Երգեցողութեան այս ձևի տնմիջա-
պատիւնն ու կարեւորութիւնն այն իրա-
ւացի պատճառներով են յառաջ կը
գայ, որ կ'անէին այն ժամանակ. այսինքն՝
առաջ նորադարձ հայ-քրիստոնէին Սուրբ
Գրքը նորոն հասկանալի ձևով և ընդ-
ամին երաժշտութեան միջոցով զգացմունք
զարթեցնել:

Օրինակ՝ Քրիստոսի հրաշափառ Սուրբ
Մնունդը այսպէս կ'երգեն. — Ընկ որոշ
միւս և քանչելի, որ յայտնուել յայտ-
նեցաւ, հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս՝
տուն տաւորս աշխարհի. Մնաւ նոր արքայ
ի ինթղնէմ քաղաքի, որդիք մարդկոս
օրնեցէք, զի վասն մեր մարմնացաւ:
Անբաւելին երկնի և երկրի, ի խանձու-
րուրս պատեցաւ, ոչ մեկնելով ի Հօրէ,
ի սուրբ յայրին քաղեցաւ:

Որքա՞ն պարզ, որքա՞ն անսեթեթ
և հոգեբուղի են այս երգերը, որոնք
մինչև այսօր պահպանել է Ս. Եկեղեցին:
Նոյնպիսի է Արծաթաբերութեամբ մոլեալ
Յուդա, զի գիշերի, յորում մասնիւր
Տէրն, քահանայաթողի շարականը կամ
երգը:

Գաղափարս արարիք առաջի իմ զսե-
ղան, անց յանդիման նեղաց իմոց: Օծեք
իւզով զգլուխ իմ. բաժակ քո, որպէս
անապակ արեցոյց զիս:

Երրորդ աստիճանում, հոգեւոր երգը
(Ը. Դարից սկսած) ազգայնանում է (ազ-
գային է դառնում), հիւսուած են զուտ
վերացական գաղափարներով երգեր, ո-

¹ Նոյն, էջ 204:

² Նոյն, էջ 647, տող 20-26:

³ Նիզիշէն, էջ 114, ապեալ Մոսկուա, 1892:

⁴ Նոյն, էջ 180, տող 29:

* Տե՛ս Շարակոս, էջ 23, ապեալ 1861, ի
Ս. էջմիաճին:

րոնց մէջ դիմում են շանին հօրը, ճանաչող որդուն և ճշգրիտ և հոգուն: Գառաւորում, օրհնում և գովում, Հայց, Եկեղեցու ընդունած և գաւառած սկզբունքը պաշտպանում: Սրունք օրինակ կարող ենք առաջարկել Ս. Հոգւոյ գալուստեան տօնին երգելի շարականներէն Օրհնութիւնն ու Հարցը նոյն աւուր: —

«Երբորգութիւն անբաժանելի և զօրութիւն երկնային» և «Ջշտգայն զգալուստն տօնեմք, որ միութարեաց գաւառեալուն»¹:

ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԾԱԽԻՄԱՆ. ՆՊԱՏԱԿԸ

Շարականների ծագման պատճառը կամ նպատակը պիտի չորոնենք մեր պատմագիրների մէջ կամ այլուր, այլ պէտք է կարգաւք զանոնք ուսումնասիրական մօքով, և անմիջապէս կ'իմանանք թէ ինչու աւելցան սաղմոսերգութեան վերայ շարականները:

Նախ տաննեք ինչ է սրանց բովանդակութիւնը: Շարականների մէջ երգւած են գլխաւորաբար Քրիստոսի անօրինութիւնները, Մեռնքը, Մկրտութիւնը, Թլփատումը, քառասորեայ գալուստն ի Տաճար, եկաւորութիւնն ի Բեթանիա և յերուսաղէմ, Յարութիւնը, Համարձուծը, այլ և սրբերի յօգուտ ընդհանուր և կեղեցւոյ գործը կամ մարդաստացումը: Կարգաւք այս բոլորը, մենք անհում ենք պատմուած գէպքեր Քրիստոսի կեանքից՝ պարզ և հասկանալի ոճով, յաճախ նոյնիսկ Սուրբ Գրքի լեզուով: ուրիշն՝ նորա համար է, որ ժողովուրդը (իւր ժամանակի) երամշտութեան ժամանկութեամբ տպաւորէ իւր մօքը՝ կրօնի ճշմարտութիւններն ու եկեղեցու հաւատալիքները:

Շարականների մէջ, բացի նրանից, որ երգուած են Քրիստոսի անօրինութիւնները, կայ երգուած և Ս. Երբորգութեան երգը անձանց յարաբերութիւնը այնպէս, ինչպէս կը դաւանէ մեր Ս. Եկեղեցին:

ՎԱՅԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

“ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԹՈՐՈՍ ՌՕՍԼԻՆ”

Էդիկեմով՝ ՎԱՅԷ Ծ. ՎՐԳ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԻԱՆ

Տպ. Վեներիկ, Պ. Ղազար — 1983 — էջ՝ 67

Հատորիկ մը և, (և, եթէ չեմ սխալիր, հինգերորդը), Ս. Աթոռիս երիտասարդ ու բանիբուն Միտրանէն, լայն տեսած գործնալ վենետիկի Ս. Ղազարու Տպարանէն, գեղատիպ կողքով և մաքուր ու հաշակաւոր տպագրութեամբ:

Չարմանալի, Թերեւ, այս տողերը, գրուած մէկու մը կողմէ՝ որ մերժած է բաւարարական (մանրանկարչութիւնը խորթ չէ բանաւորութեան) հատորներու գոյութեան իրաւունքը իր գրադարանին մէջ: Որուն համար բանարուեստի բոլոր մարդերէն ձեռագրական—հնագիտական կերթանքները թուած են չոր ու անհրապոյր:

Հայր վաչէի այս անգամ ձեռնած նիւթը, մանադիտական իր բնոյթով և շեշտերէն տպապաշտ նկարագրով, դարձուցած է իր քայլերը աւելի առոյգ ու ինքնավստահ: Շեշտ ու համարձակ է իր խօսքը և ոճը՝ առոյգ ու անմշուշ:

Ինչ որ օրտառուէ ըլլալու համար շարունակ է այս պարագային, Հայր վաչէի սրտեռանդն նուիրումն է հանդէպ հայ գիրն ու գիրքը, երբ իրմէ աւելի տաղանդաւոր ու համալսարանաւարտ հոգեւորականներ — վատահեմ թէ Հայր Սուրբը, իր անյիշալարութեամբն ու սրտին անսահման բաբոթեամբը ներողամիտ պիտի ըլլայ իմ այս հատաբանումին — յուճկաւ կը վատենն իրենց կորովն ու սուղ ժամերը՝ իրենց հոգեւոր առաքելութեան Նպատակը ձեռնարկներէ իրենց այլուրութեամբը (կ'ապաւինիմ տալ վերլիներբան ալ ներողամտութեան): Մէկ—երկու տարին անգամ մը հրապարակ ինչեւ գրքոյկով մը՝ անարուեստ որքան ապագարոյ մեր ժամանակին ու ապերախ մեր մի-

* և ** նոյն, էջ 381: